

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

КУРИЛЬЦІВ РОМАН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 332.5:332.36

**ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ
В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Державній екологічній академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Третяк Антон Миколайович,
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління,
Директор Навчально-науковий інституту
економіки та екології природокористування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Ібатуллін Шаміль Ільдусович,
Національна академія аграрних наук України,
заступник академіка-секретаря
відділення аграрної економіки і продовольства

доктор економічних наук, доцент
Москаленко Анатолій Михайлович,
Інститут сільськогосподарської мікробіології
та агропромислового виробництва НААН,
заступник директора з наукової
та інноваційної діяльності

доктор економічних наук, доцент
Дорош Йосип Мирославович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
доцент кафедри земельного кадастру

Захист відбудеться «30» травня 2017 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.20 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий «28» квітня 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Паламарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Земля як сукупний природний ресурс є винятковим чинником у життєдіяльності будь-якого суспільства. Багатоцільова спрямованість використання землі визначає управління землекористуванням одним з основних чинників досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни. Сьогодні управління землекористуванням повинно спрямовуватись на гарантоване забезпечення сталого землекористування задля гармонізації життєдіяльності суспільства та навколишнього природного середовища.

У цьому контексті актуалізується потреба в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад модернізації системи управління землекористуванням на всіх ієрархічних рівнях у загальному контексті й вдосконалення методів та інструментів управління, які б забезпечили сталий територіальний розвиток землекористування. Потреба в розв'язанні комплексної проблеми щодо підвищення ефективності управління є надзвичайно важливими теоретичним, методичним і практичним завданнями сучасної науки, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Питання розвитку системи управління землекористуванням завжди привертало увагу наукової світової спільноти і досліджено ними за різними науковими спрямуваннями. Базові принципи щодо формування ефективного управління землекористуванням та його оцінки розглянуто К. Денінгером, Х. Селод та А. Бьорнсом, питання розвитку інфраструктури адміністрування та функціонування її інформаційної підсистеми досліджено П. Дейлом, Д. Маклафліном, І. Вільямсоном, С. Енемарком, Д. Воллас, А. Раджабіфардом. Наукові засади щодо впровадження сталого менеджменту землекористування розглядалися в рамках наукових програмних документів Світового банку і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН.

Над розв'язанням проблем підвищення ефективності управління використанням та охороною земель працюють вітчизняні науковці-економісти та землевпорядники, серед яких варто відзначити праці: І. К. Бистрякова, В. М. Будзяка, О. С. Будзяк, В. В. Горлачука, Д. С. Добряка, О. С. Дорош, Й. М. Дороша, А. Г. Мартина, Л. Я. Новаковського, А. Я. Сохнича, В. М. Трегобчука, А. М. Третьяка, В. М. Третьяк, М. А. Хвесика та ін.

У більшості наукових досліджень розглядаються окремі аспекти управління землекористуванням і його впливу на функціональну систему та територіальну організацію сталого землекористування. Втім процес управління організацією ефективного землекористування вимагає інтегрованого підходу. Подальша трансформація національної системи управління землекористуванням у контексті сталого розвитку відповідно до ринкових земельних відносин має забезпечувати скоординоване управління територіальними ресурсами та збалансування інтересів усіх зацікавлених сторін на всіх ієрархічних рівнях. Тому пошук шляхів розв'язання цих питань є науковою і практичною проблемою, актуальність якої обумовила вибір теми, визначила мету і завдання дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота була складовою тематики науково-дослідних робіт, виконуваних Державною екологічною академією післядипломної освіти та управління: «Напрями розвитку та механізми формування економіки екологічнобезпечного землекористування в умовах ринкових відносин» (номер державної реєстрації 0196U016304).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – розроблення та обґрунтування теоретичних і методологічних основ та практичних рекомендацій щодо формування й функціонування інтегрованої системи управління землекористуванням на засадах сталого розвитку в умовах ринкових відносин.

Для досягнення поставленої мети слід було вирішити наступні завдання:

- розкрити теоретичну сутність поняття інтегрованого управління землекористуванням із системних позицій забезпечення ефективного еколого-орієнтованого та соціально-економічного розвитку сільського простору;

- дослідити концепцію «governance» як передумову розвитку системи інтегрованого управління землекористуванням;

- обґрунтувати структурні складові системи інтегрованого управління землекористуванням та їх роль в забезпеченні функціонування цілісної системи;

- розробити пропозиції щодо методологічного процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням з урахуванням національних особливостей;

- дослідити процес формування сталого розвитку в Україні та зарубіжних країнах як базову методологічну основу державної земельної політики сільського розвитку;

- запропонувати удосконалення методологічних та методичних підходів до оцінки ефективності системи управління землекористуванням у контексті концепції інтегрованого управління;

- обґрунтувати концептуальні засади сучасної теорії адміністрування землекористування;

- обґрунтувати напрями інституціоналізації системи еколого-економічного адміністрування землекористування;

- розробити модель інфраструктури системи адміністрування землекористування у рамках інформаційно-знаннєвої моделі управління;

- виявити методологічні особливості формування сталого просторового розвитку територій з урахуванням підходів інтегрованого управління землекористуванням;

- розвинути методологію процесу узгодження землевпорядного та соціально-економічного планування землекористування сільських територій у системі інтегрованого управління;

- обґрунтувати методологічні підходи до формування мультифункціонального землекористування як передумови запровадження інтегрованого управління.

Об'єкт дослідження – процес формування системи інтегрованого управління землекористуванням в умовах формування сталого розвитку і становлення сучасних ринкових відносин.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методологічних, методичних і прикладних положень у сфері формування ефективного управління землекористуванням як основи сталого використання земель.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, які використано для розкриття суті та головних підходів інтегрованого управління землекористуванням, а саме: аксіоматичний – для визначення категорії інтегрованого управління землекористуванням; діалектичний – для виявлення генезису головних типів управління землекористуванням та обґрунтування доцільності імплементації позитивного іноземного досвіду у вітчизняну практику; абстрактно-логічний – для обґрунтування принципів ефективного управління землекористуванням; економіко-статистичні – для оцінювання ефективності розвитку землекористування; факторного аналізу – для оцінки ефективності системи управління землекористуванням; порівняльного аналізу – для зіставлення трансакційних витрат, пов'язаних із реєстрацією прав на землю; структурно-функціонального аналізу – для визначення складових інфраструктури системи адміністрування землекористування; системного підходу – для обґрунтування стратегічних напрямів формування системи інтегрованого управління землекористуванням в умовах сталого просторового розвитку.

Інформаційною базою дослідження є: закони України; нормативно-правові документи Міністерства аграрної політики та продовольства України; офіційні матеріали Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Міжнародного банку реконструкції та розвитку; передовий зарубіжний досвід.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні теоретико-методологічних засад і практичних заходів щодо формування системи інтегрованого управління землекористуванням у контексті сталого розвитку. У дисертації висунуто низку положень, що конкретизують наукову новизну, а саме:

вперше:

– сформовано поняття сутності інтегрованого управління землекористуванням, яке розуміємо як взаємопов'язану управлінську діяльність державних органів влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо скоординованого управління використанням і охороною земельних та інших природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку території;

– сформульовано сучасну парадигму інтегрованого управління землекористуванням, яка охоплює цільові орієнтири концепцій «ефективного», «мультирівневого», «територіального» та «електронного» управління;

– розроблено логічно-сміслову модель методологічного процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням, якою

передбачено структурно-функціональну, секторально-галузову та функціональну підсистеми;

– розроблено та теоретично обґрунтовано методологічний взаємозв'язок формування та функціонування системи еколого-економічного адміністрування землекористування, який полягає у реалізації її функцій через процеси, тісно пов'язані з теоріями ринкової економіки та сталого розвитку;

удосконалено:

– методологічний та методичний підходи до оцінки ефективності системи управління землекористуванням, які, на відміну від існуючих, передбачають застосування інтегрального індексу ефективності управління;

– процес визначення і закріплення соціально-правових норм і правил, уведення їх в систему еколого-економічного адміністрування землекористування, здатну діяти у напрямі підвищення ефективності управління землекористуванням;

– структуру складових системи інтегрованого управління землекористуванням, яка, на відміну від чинної, містить підсистеми: регулювання земельних відносин, планування розвитку землекористування, адміністрування та менеджмент землекористування;

– методологічні підходи до гармонізації сталого просторового розвитку територій з урахуванням інтегрованого управління землекористуванням, зокрема: мультисекторальний, мультирівневий, мультифункціональний, мультистейкхолдерний, що дає змогу від самого початку враховувати різні просторові умови та очікувані територіальні впливи на капіталізацію землекористування;

– модель інфраструктури системи адміністрування землекористування як складової інтегрованого управління, що здатна генерувати геопросторові знання про землю, а також слугувати основою для створення інтегрованого геоінформаційного простору для надання геопросторових послуг.

набули подальшого розвитку:

– поняття сутності концепції «governance» як управління, яке полягає у формуванні земельної політики та менеджменту ресурсів шляхом використання владних повноважень;

– визначення системного місця управління землекористуванням та його інструментів у системі сталого розвитку сільських територій із визначеними пріоритетами;

– методологія процесу узгодження землепорядного та соціально-економічного планування землекористування сільських територій у системі інтегрованого управління, яка передбачає взаємоузгоджений розподіл територіального капіталу за секторами економіки та стале використання капіталу конкретної території через відповідні форми та методи землекористування, узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів територіальних громад, держави та інших зацікавлених стейкхолдерів;

– методологічні засади щодо формування мультифункціонального землекористування, яке забезпечується через досягнення синергетичного

ефекту виробничої, трудової, охоронної, екосистемної, просторової та культурної функції землі в просторових межах екосистеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливому застосуванні сформульованих висновків і рекомендацій для розвитку теорії та методології управління у сфері природокористування. Розроблені концептуальні засади просторового планування інтегрованого управління землекористуванням сільських територій є базовим проектом трансформації, що враховує взаємоузгоджений розподіл територіального капіталу на національному, регіональному та локальному рівнях та орієнтований на врахування усіх інтересів щодо розв'язання проблеми сталого землекористування.

Головні результати дисертаційного дослідження використані в методичному забезпеченні навчального процесу Львівського національного аграрного університету під час викладання дисциплін «Економіка нерухомості», «Земельна політика в регулюванні земельних відносин», «Управління земельними ресурсами» та «Автоматизована реєстраційна система» (довідка № 35 від 16.12.2016 р.); Головним управлінням агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації для поліпшення екологічного стану агровиробництва використовуються підходи щодо формування мультифункціонального сільськогосподарського землекористування (довідка № 06-2648 від 12.11.2012 р.); Головним управлінням Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у Львівській області під час розроблення адміністративної послуги щодо електронної реєстрації земельних ділянок (довідка № 31-13-0.1-21250/2-16 від 09.12.16 р.); ДП «Львівський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» для аналізу напрямів впливу документації із землеустрою щодо прогнозування підвищення чи зниження сукупного капіталу під час землевпорядного проектування сільських територій (довідка № 1013 від 09.12.2016 р.); Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління при підвищенні кваліфікації керівників та спеціалістів державних установ (акт впровадження № 01-11/327 від 08.12.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до розв'язання теоретичних, методологічних і практичних проблем щодо інтегрованого управління землекористуванням у контексті сталого розвитку. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дисертації. Головні положення та результати дисертації оприлюднено на шістнадцяти міжнародних наукових конференціях, а саме: «Україна – Болгарія – Европейський союз: сучасне становище і перспективи» (м. Варна, Республіка Болгарія, 2012 р.); «Сучасні моделі, концепції і стратегії інноваційного розвитку країн світу та України: економіка, фінанси, право, системний аналіз» (м. Київ, 2012 р.); «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2012 р.); «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Екологічна

безпека та збалансоване ресурсокористування» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.); «Зелена економіка: перспективи впровадження в Україні» (м. Київ, 2012 р.); «Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін» (м. Полтава, 2013 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Економічний ріст в умовах державно-приватного партнерства» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Шляхи підвищення економічної ефективності в умовах реформ: досвід розвинутих та перехідних економік» (м. Чернігів, 2013 р.); «Управління земельними ресурсами в контексті сталого розвитку територій» (м. Харків, 2013 р.); «Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України» (м. Ужгород, 2014 р.); «Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери» (м. Харків, 2014 р.); «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві» (м. Харків, 2015 р.); «Європейські стандарти економічного розвитку, оцінки, землеустрою та кадастру: шляхи їх реалізації в Україні» (м. Харків, 2015 р.); «Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 65 наукових праць, з яких монографія, 21 стаття у наукових фахових виданнях України, 11 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 4 статті у наукових виданнях інших держав, 2 статті у інших наукових виданнях, 26 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 518 сторінок комп'ютерного тексту, який містить 59 рисунків, 69 таблиць та 3 додатки. Список використаних джерел налічує 496 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відображено їх апробацію та особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади інтегрованого управління землекористуванням**» досліджено категорійно-понятійний апарат управління землекористуванням, особливості концепції «governance» як передумови розвитку інтегрованого управління землекористуванням, зокрема її суть, поняття та принципи формування ефективного управління землекористуванням, а також методологічні засади формування системи інтегрованого управління землекористуванням.

Земля є доволі складним об'єктом. Це – і ґрунт та інші природні ресурси, і територія розміщення, і місце буття людини, і надра, і простір над та під нею. Цей розподіл функцій землі на шари підвищує не тільки загальний ефект від її

використання, але й її економічне значення, а, відповідно, і ускладнює правові, економічні та інші відносини, особливо щодо багатофункціональності використання земель. З огляду на це, під інтегрованим управлінням землекористування належить розуміти вплив (дії) на взаємини між людьми (фізичними та юридичними особами), державою і територіальними громадами у зв'язку з функціональним і територіальним використанням і охороною земельних та інших природних ресурсів, які прописані правилами володіння та користування (землекористування) щодо визначення, які ресурси та ким можуть бути використані, упродовж якого періоду і за якими умовами.

Розглядаючи категорійно-понятійний апарат управління землекористуванням з'ясовано, що існують концептуальні відмінності у поняттях термінів «управління», «менеджмент» та «адміністрування». Приміром, менеджмент породжений розвиненою ринковою економікою та виник у сфері приватного управління підприємством, адміністрування – пов'язане із функціональним підходом щодо здійснення управління в структурі державних органів влади. Обґрунтовано, що ієрархічна система управління землекористуванням складатиметься із кількох підсистем: управлінська, що полягає у державному регулюванні земельних відносин та адмініструванні землекористування, інша – керована, що передбачає приватний менеджмент. Отже ні регулювання, ні менеджмент, ні адміністрування зі сфери управління раціональним використанням та охороною земель не є поняттями тотожними. Що більше, жодне з них не можна трактувати як управління, враховуючи суть цих понять. Вони є складовими системи управління землекористуванням.

Доведено, що система інтегрованого управління землекористуванням повинна розглядатися значно ширше, ніж просто державна система управління землекористуванням. Визначено теоретичну позицію терміну «governance» як взаємопов'язаної управлінської діяльності державних органів влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо вироблення та впровадження єдиної політики використання та охорони земель, а також інших природних ресурсів. Акцентовано увагу, що інтегроване управління землекористуванням потрібно розглядати ширше, запропоновано логічно-сміслову модель істотних ознак інтегрованого управління землекористуванням (рис. 1).

Концепцію «governance» досліджено з позицій передумови розвитку інтегрованого управління землекористуванням. Визначено теоретичну позицію ключових напрямів розвитку ефективного управління, територіального управління, е-управління, мультирівневого управління як складових парадигми інтегрованого управління землекористуванням.

Вагому роль відведено питанням визначення принципів ефективного управління землекористуванням, що базується на концепції «governance». Значущість їхня в Україні обумовлена пошуком моделі ефективного управління землекористуванням, що здатна забезпечити економічне зростання та сталий територіальний розвиток. У рамках цього підходу наголошено на необхідності децентралізації та демократизації системи управління землекористуванням. Аргументовано, що в цьому аспекті важливе значення матиме розширення

повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами та посилення державного контролю за використанням і охороною земель.

Рис. 1. Логічно-смысловая модель сутнісних ознак інтегрованого управління землекористуванням

Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування формування системи інтегрованого управління землекористуванням у рамках структурно-функціональної, секторально-галузевої та функціональної підсистем (рис. 2).

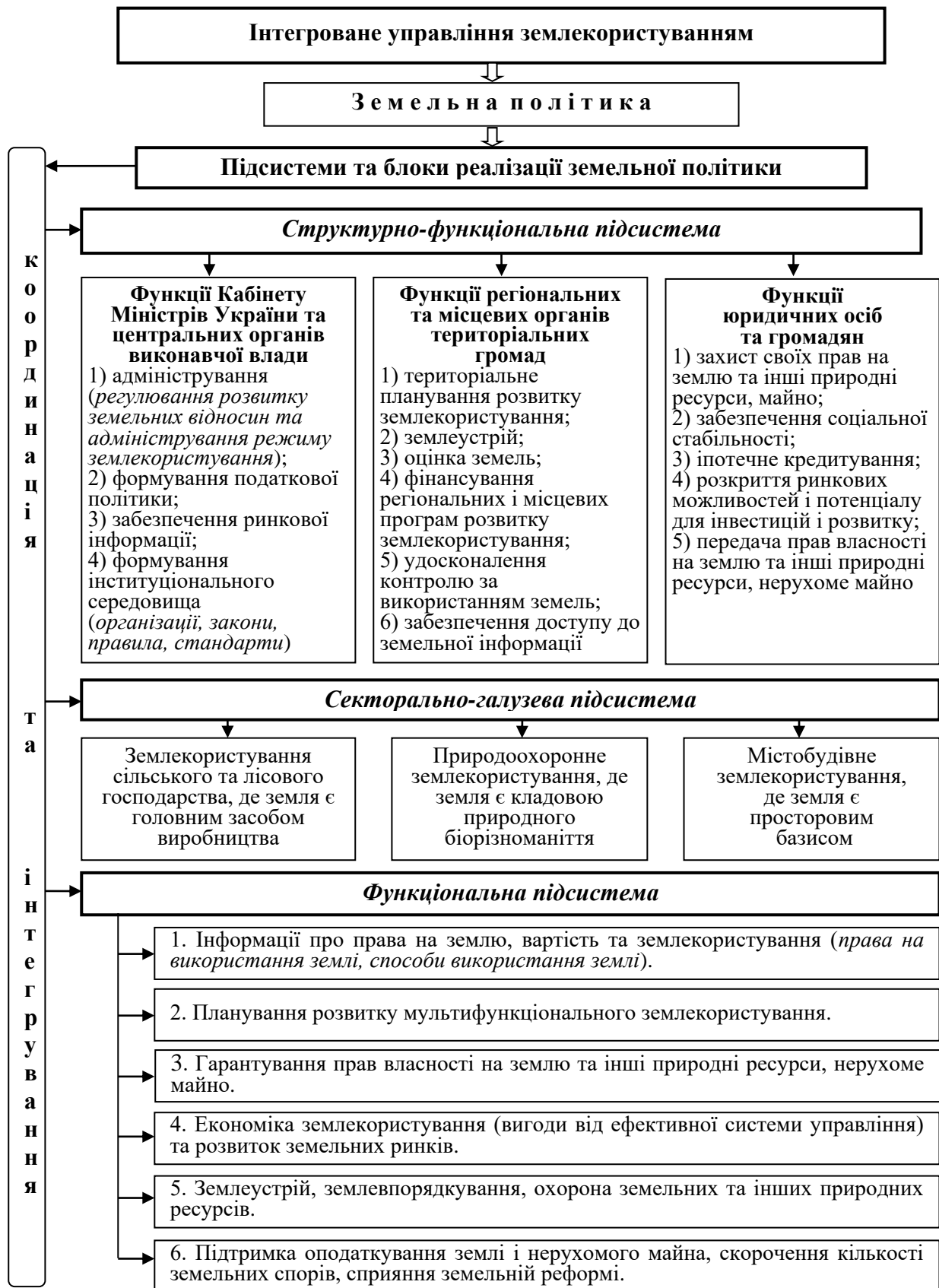

Рис. 2. Логічно-смысловая модель методологічного процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням

Отже, структурно-функціональна підсистема є сукупністю управлінських органів, підрозділів і виконавців, які виконують формування системи

інтегрованого управління землекористуванням та покладені на них функції й розв'язують окреслені перед ними завдання, а також сукупність методів, за допомогою яких здійснюється управлінський вплив. Підкреслено, що секторально-галузева підсистема матиме секторальні блоки, для яких розробляється специфічне інституційне середовище щодо землекористування сільського та лісового господарства, де земля є головним засобом виробництва, природоохоронне землекористування, де земля є складовою природного біорозмаїття, а також містобудівного землекористування, де земля є просторовим базисом. Розкрито головні блоки функціональної підсистеми, які в системі управління функціонують у своєму інституційному середовищі і виконують роль механізмів та інструментів управління.

Розроблена модель процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням, по-перше, орієнтує на виявлення ресурсних можливостей подальшого економічного розвитку регіону; по-друге, є підставою для обґрунтування нової структури типів землекористування сільських територій на підставі диверсифікованості видів діяльності, зокрема таких, які раніше використовувалися недостатньо, але в перспективі можуть стати провідними (наприклад, рекреація, полювання, народні промисли); по-третє, сприяє залученню варіантів активізації діяльності місцевих органів у розвиток землекористування сільських територій; по-четверте, розкриває напрями мобілізації внутрішніх резервів для докорінних перетворень структури землекористування сільських територій на тлі подолання сформованих пасивних стереотипів поведінки представників місцевих влад і населення.

У другому розділі **«Еколого-економічні засади формування та реалізації земельної політики в контексті сталого розвитку»** обґрунтовано парадигму сталого розвитку як базової методологічної основи формування державної земельної політики; визначено концептуальні засади формування політики Європейського союзу щодо територіального землекористування в контексті сталого розвитку; виявлено специфіку реалізації політики екологобезпечного землекористування сільських територій в Україні.

Констатовано, що нова парадигма державної земельної політики пов'язана з просторовим сталим розвитком. Водночас показано, що найважливішими напрямами її імплементації є координація секторального планування і менеджменту діяльністю, що пов'язана з різними аспектами землекористування та земельних ресурсів. Суть такого підходу дає змогу звести до мінімуму конфлікти, виробити найефективніші варіанти і пов'язати соціально-економічний розвиток з охороною і поліпшенням стану земель та навколишнього середовища, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку. Доведено, що головними напрямами діяльності для імплементації інтегрованої політики є: створення комплексної системи визначення цілей і вироблення політики на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням екологічних, соціальних, демографічних і економічних питань; формування політики, що стимулює стале землекористування та менеджмент земельних ресурсів; перегляд нормативно-правової бази: закони, положення та процедури забезпечення виконання законодавства для визначення заходів, які потрібно

впровадити для підтримки сталого землекористування та менеджменту земельними ресурсами, а також обмеження передачі продуктивних орних земель для інших видів використання; застосування економічних інструментів і розроблення інституційних механізмів і стимулів для заохочення найоптимальнішого землекористування і сталого менеджменту земельних ресурсів; заохочення принципів делегування повноважень щодо розроблення політики на низовий рівень державної влади в рамках прийняття ефективних заходів і підходу, що забезпечує участь місцевого населення.

У контексті формування нової парадигми державної земельної політики важливим напрямом є зміна моделі управління в державі, що полягає у забезпеченні спроможності місцевого самоврядування та побудові ефективної системи територіального землекористування в Україні. Для заповнення цієї прогалини досліджено концептуальні засади формування політики Європейського Союзу щодо територіального землекористування в контексті досягнення сталого розвитку. По-перше, з'ясовано, що в країнах ЄС важливим інструментом, що сприяє оптимізації сільськогосподарського землекористування та поліпшенню екологічного стану сільських територій, є агроекологічні програми. По-друге, агроекологічні програми забезпечують виплати землевласникам та землекористувачам, які на добровільних засадах дотримуються екологічних зобов'язань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища і підтримкою сільської місцевості. Зазначене є ключовим елементом для інтеграції екологічних заходів у сільськогосподарське землекористування. Це дає змогу створити умови для відновлення чи збереження цінних екосистем, які використовують у сільському господарстві, що сприятиме збереженню біологічного розмаїття та сталого розвитку землекористування сільських територій; належного використання ґрунтів та захисту водних ресурсів, охорони флори та фауни.

Встановлено, що головний акцент агроекологічних програм спрямований на підтримку дрібних землевласників, що проявляється у диференціації базових ставок доплати залежно від розміру землекористування. Наприклад, 100 % від базової ставки виплачується для власників земельних ділянок площею від 0,10 до 50 га; 75 % від базової ставки – для власників земельних ділянок від 50 до 100 га; 60 % від базової ставки – для власників земельних ділянок розміром понад 100 га.

Для визначення пріоритетних напрямів реалізації нової парадигми державної земельної політики в Україні досліджено особливості формування екологічнобезпечного землекористування сільських територій у рамках Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Відтак з'ясовано, що заходи державної політики щодо раціональної організації сільських територій і сільськогосподарського землекористування визначено проводити в рамках розвитку аграрного ринку, який передбачав такі напрями розвитку землекористування сільських територій як рослинництво, землеустрій та державний земельний кадастр, охорону і підвищення родючості ґрунтів, екологізацію сільськогосподарського виробництва, удосконалення системи моніторингу земель та меліорація земель. На підставі аналізу виконання

Програми обґрунтовано важливий висновок про те, що вона характеризувалася недостатньою системною взаємодією між декларуванням цілей, виконанням заходів та їх фінансуванням, що мало негативний вплив на розвиток землекористування сільських територій в Україні.

Отже констатовано, що головними причинами такого результату є відсутність цілісної та послідовної державної земельної політики, спрямованої на комплексний розвиток сільських територій та землекористування. Наведене підтверджено вкрай низьким обсягом державної фінансової підтримки такої політики – лише 0,2 % від загального фінансування напряму «розвиток аграрного ринку» (табл. 1).

Таблиця 1

Структура фінансування за напрямом розвиток аграрного ринку

Основний напрям	Кошти, млн грн	Питома вага, %
Формування і забезпечення розвитку інфраструктури аграрного ринку	11529,8	45,6
Меліорація земель	5090,1	20,1
Забезпечення розвитку рослинництва	3883,2	15,4
Забезпечення розвитку галузі тваринництва	2999,4	11,9
Гарантування безпечності та якості продовольства	889,2	3,5
Формування та відтворення матеріально-технічної бази	594,3	2,3
Удосконалення системи моніторингу земель	165,7	0,7
Раціональна організація сільських територій і землекористувачів	58,0	0,2
Охорона та підвищення родючості ґрунтів, екологізація виробництва	54,5	0,2
Забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності	14,8	0,1
Всього	25279	100

Належить констатувати, що в Україні сільські території традиційно пов'язуються з розвитком сільськогосподарського виробництва, тоді як розвинені країни характеризуються інтегрованим сільським розвитком, що здатний адаптувати використання земель та природних ландшафтів до нових соціальних, економічних та екологічних вимог.

У третьому розділі «Методологія оцінки управління землекористуванням в період земельних трансформацій в Україні» виявлено специфіку трансформації землекористування в Україні під час проведення земельної реформи, здійснено оцінку ефективності системи управління землекористуванням в контексті концепції «governance», а також визначено трансакційні витрати на реєстрацію прав на землю як критерію оцінки ефективності управління землекористуванням.

За результатами діагностики трансформації землекористування в Україні під час проведення земельної реформи з'ясовано, що склався надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору, до господарського використання залучено близько 65 % її території, а еколого-стабілізуючі угіддя, що перебувають у природному стані (болота, озера, ріки, відкриті землі без рослинного і з незначним рослинним покривом) сягають тільки 35,3 % (табл. 2).

Оцінка розподілу земельних ресурсів України за їх господарським використанням станом на 01.01.2016 року*

№ з/п	Вид господарського використання земель	Загальна площа		у т. ч.		
		тис. га	%	рілля	під забудовою	під еколого-стабілізуючими угіддями
1	Сільське господарство	42131,0	69,8	32173,4	1162,0	8795,6
2	Житлова та інша забудова	987,1	1,6	59,8	576,0	351,3
3	Лісове господарство	8868,4	14,7	1079,1	791,7	6997,6
4	Водне господарство	243,9	0,4	1,6	28,8	213,5
5	Промисловість і інші	1653,7	2,7	223,2	968,0	462,5
6	Охорона навколишнього природного середовища	2909,8	4,8	1,0	1,5	2907,3
7	Охорона здоров'я людей	160,9	0,3	3,2	47,4	110,3
8	Культура, духовність	170,8	0,3	42,2	69,4	59,2
9	Інші не використовувані землі	3229,3	5,4	1044,1	777,2	1408,0
Разом земель:		60354,9	100,0	34627,6	4422,0	21305,3
у % до загальної площі				57,4	7,3	35,3

Примітка. *Розраховано автором за даними форми б-зем Держгеокадастру України

Враховуючи наведені дані встановлено, що найбільша питома вага належить сільському господарству – 69,8 %, на другому місці – лісове господарство – 14,7 %, на третьому – охорона природного навколишнього середовища – 4,8 %. Наведені земельні перетворення деформації екологічного стану земельних ресурсів можна умовно поділити на три категорії: економічне згортання площ, залучених до господарського обороту земельних ресурсів; зростаюче руйнування екологічного стану земельних ресурсів й втрата ними своїх корисних споживчих властивостей; фізичне переведення продуктивних земель до менш продуктивних чи не придатних для господарського використання у сільському господарстві.

У зв'язку з цим подальше зволікання з розв'язанням питання підвищення ефективності управління землекористуванням шляхом оптимізації та раціоналізації системи землекористування до природно-економічних умов та нових земельних відносин лише ускладнить проблему продовольчої безпеки держави, нестабільності землекористування та невизначеності щодо економічних відносин власності на землю.

Визначено, що суть ефективного управління землекористуванням реалізується в системі критеріїв та показників. Показано, що базоване на методичних засадах LGAF визначення ефективності управління землекористуванням не дає змоги оцінити її інтегрально. Для вирішення цього питання було змінено матрицю нормативних оцінок шляхом переходу від

показників методики LGAF в умовні індекси. Отже, було сформовано індексну структуру ефективності управління землекористуванням (табл. 3).

Таблиця 3

Індексна структура ефективності управління землекористуванням

Індексна структура блоків	Індикатори	Кількість вимірів
Іюю – індекс юридичної та інституційної основи	Визнання континууму прав (Івкп) Застосування прав (Ізп) Механізм визнання прав (Імвп) Обмеження прав (Іоп) Чіткість інституційних повноважень (Ічп) Рівність і відсутність дискримінації у процесі прийняття рішень (Ірпр)	27
Іпмо – індекс планування землекористування, менеджменту та оподаткування	Транспарентність обмежень використання земель (Ітоз) Ефективність планування використання землі (Іепз) Швидкість і прогнозованість застосування обмеженого використання землі (Іовз) Транспарентність земельної оцінки (Ітзо) Ефективність збору податків (Іезп)	17
Імдз – індекс менеджменту державними землями	Визначення державної землі (Івдз) Обґрунтування процесів експропріації (Іопе) Транспарентність та справедливість процедур експропріації (Ітсе) Транспарентність процесів менеджменту (Ітпм)	16
Ініз – індекс надання державою інформації про землю	Повнота реєстру (Іпр) Надійність записів (Інз) Економічна доцільність і сталість (Ідс) Транспарентність (Ітр)	13
Івск – індекс вирішення спорів та урегулювання конфліктів	Покладання відповідальності (Іпв) Незначна кількість конфліктів, які потребують вирішення (Ікк)	7
Інзп – індекс набуття земельних прав	Придбання земельних ділянок (Іпзд) Інвестиції у землю (Ііз) Екологічні та соціальні застереження (Іесз)	16

Для обґрунтування діапазонів зміни інтегрованої оцінки запропоновано використовувати таку шкалу ранжування ефективності управління землекористуванням (табл. 4).

Таблиця 4

Шкала ранжування ефективності управління землекористуванням

Рівень ефективності управління землекористуванням	Діапазон зміни інтегрованої оцінки ефективності
Високий	$1,000 \geq I_i \geq 0,751$
Середній	$0,750 \geq I_i \geq 0,501$
Низький	$0,500 \geq I_i \geq 0,251$
Критичний	$0,250 \geq I_i$

Для розрахунку індикаторів ефективності управління використано адитивний метод агрегації, що полягає у розрахунку середньоарифметичного значення за формулою 1:

$$I_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n q_i \quad (1)$$

де I_i – індикатор, що формує відповідну категорію;

n – кількість показників;

q_i – нормалізовані значення вхідних показників.

Отже індикатори є рівнозваженими середніми значень вимірів, а індекси категорій управління землекористуванням є рівнозваженими середніми значень індикаторів. Встановлено, що серед індексів системи управління землекористування в Україні найвище значення ефективності належить блоку «Надання державою інформації про землю» – 0,719, а найнижчий показник стосується блоку «Планування землекористування, менеджмент і оподаткування» – 0,540. Показано, що оцінка ефективності управління землекористування індексним методом, дала змогу провести порівняльний аналіз з іншими країнами регіону – Республікою Молдова та Республікою Грузія (рис. 3).

Інтегральна оцінка ефективності управління землекористування

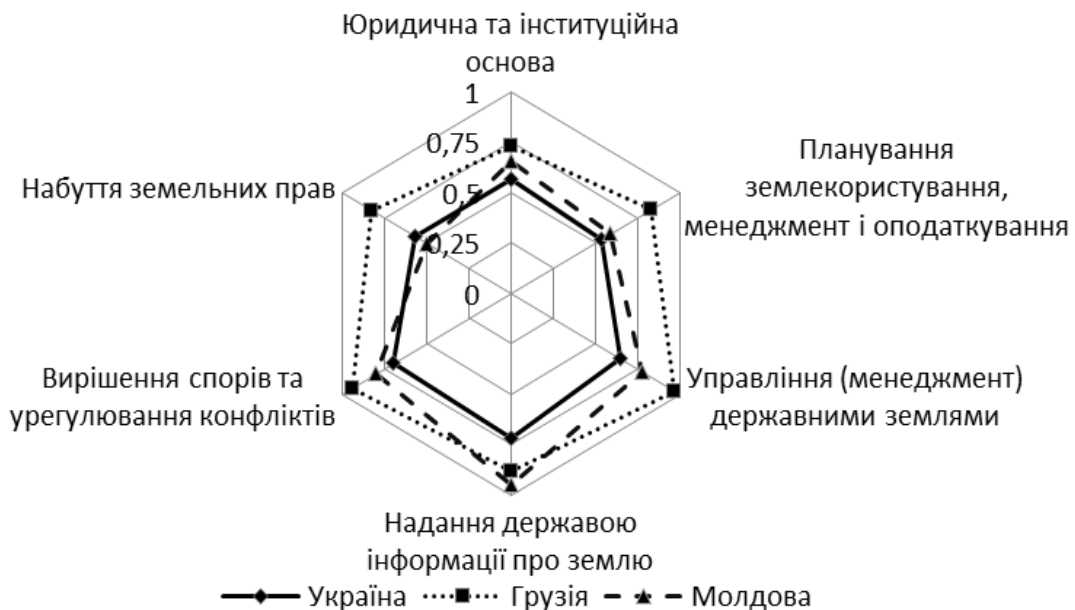

Рис. 3. Графоаналітична модель інтегральної оцінки ефективності управління землекористуванням

Як бачимо, п'ять із шести найвищих індексів ефективності управління землекористуванням належить Грузії, що пояснює її найвищий інтегральний індекс – **0,863**, що свідчить про «високу» ефективність управлінської системи. За блоком «Надання державою інформації про землю» найвищий індекс належить Молдові. Відповідно його високе значення впливає і на інтегральний

індекс ефективності управління землекористуванням цієї країни. За проведеними розрахунками він становить – **0,712** і характеризується «середньою» ефективністю. Україна ж серед цих трьох країн має найнижчий інтегральний індекс ефективності управління землекористуванням – **0,623**.

Світовий розвиток національних економік свідчить, що сьогодні боротьба за інвестора є чи не головним предметом міждержавної конкуренції і важливим стимулом для модернізації економічних систем. Проте охочі вкласти ресурси в ту чи іншу країну роблять це не інтуїтивно, а на підставі комплексного моніторингу трансакційних витрат, що визначається в міжнародних рейтингах, індексах, прогнозах.

Одним з найвизнаніших рейтингів, який визначає простоту ведення бізнесу в державі, а відтак – її інвестиційну привабливість, є рейтинг Світового банку «Doing Business». Специфіка його оцінювання полягає у тому, що дані рейтингу складаються не на поточний, а майбутній рік, тобто прогнозні дані 2017 року охоплюють результати другого півріччя 2015 – першого півріччя 2016 року. Одним із ключових напрямів цього рейтингу є рейтинговий показник «реєстрації власності», що визначається за наступними трьома показниками: процедури, час та затрати.

Під час порівняльного аналізу з'ясовано, що в Україні серед країн-сусідів передбачається найбільша кількість процедур щодо реєстрації права власності на землю. Хоча за період з 2005–2017 роки їх кількість зменшилась з 10 до 7, однак порівняно з іншими державами вона є значно вищою. Найкращий результат за цим параметром належить Грузії, яка з 8 процедур реєстрації власності на землю у 2005 році перейшла лише до 1 в 2017 прогнозованому році.

Обґрунтовано, що найбільший прогрес за показником швидкодії реєстрації прав на землю за період 2005–2017 рр. відбувся в Білорусії – з 230 днів до 3 днів або покращився на 98,7 % та в Грузії – з 39 днів до 1 дня або на 97,4 %. Найгірше покращення характерне для Росії – 71,2 % та України – 79,6 %. Молдова знаходиться в середньому діапазоні прогресу із показником 88,8 %. Показано, що найбільший відсоток витрат, пов'язаних з реєстрацією прав власності на землю серед країн-сусідів у 2017 році, належить Україні із значенням 1,9 %.

Водночас для визначення трансакційних витрат з реєстрації прав на землю було проведено оцінку «якості адміністрування землекористуванням» показником, який було введено Світовим банком у 2015 року. Він передбачає оцінку якості процедур, збору, запису, зберігання і обробки інформації про земельні ділянки і майнові права за 30 бальною шкалою. Згідно з проведеною оцінкою якості адміністрування землекористуванням встановлено, що Україна із значенням 15,5 бала посідає 76 місце в загальному рейтингу і має один з найгірших показників серед країн-сусідів.

Отже визначення трансакційних витрат, пов'язаних із реєстрацією прав на землю, свідчить про потребу в скороченні кількості процедур її здійснення. Важливо запровадити он-лайн реєстрацію земельних ділянок, що дасть змогу пришвидшити наповнення системи земельного кадастру.

У четвертому розділі «**Формування системи еколого-економічного адміністрування землекористування як основи інтегрованого управління**» обґрунтовано концептуальні засади сучасної теорії адміністрування землекористування; здійснено інституціалізацію системи еколого-економічного адміністрування землекористування; обґрунтовано напрями розвитку системи земельного адміністрування як основи ефективного управління землекористуванням.

Обґрунтовано, що система адміністрування землекористування – це «тріада» оптимальних взаємозв'язків «права», «відповідальності» та «обмеження», яка повинна забезпечити управління приватних, громадських і державних інтересів землекористування як об'єкта права, а також надання земельним відносинам соціально-економічного, еколого-орієнтованого розвитку в ринкових умовах.

Важливість формування та функціонування системи еколого-економічного адміністрування землекористування полягає у реалізації її юридичної, регуляторної, фінансової та інформаційної функцій через процеси, що тісно пов'язані з теорією ринкової економіки та теорією сталого розвитку. Підкреслено, що функція управління інформацією є ключовою ланкою всієї системи адміністрування землекористування, що забезпечує функціонування всіх трьох перерахованих вище функцій. Адже в системі адміністрування землекористування міститься просторова інформація про земельні ділянки, права власності, обов'язки власника та обмеження його прав, а також інша інформація, отримана через взаємозв'язок з іншими інформаційними системами. Тому одним із пріоритетів підвищення ефективності функціонування системи еколого-економічного адміністрування землекористування буде вдосконалення функції інформаційного управління, що полягатиме у застосуванні нових методів адміністрування просторової інформації про земельні інтереси, адже вони визначають параметри дозволеного землекористування, а також геопросторової інформації про землю як інтегрованого ресурсу.

Обґрунтовано, що в рамках інституціалізації системи адміністрування землекористування держава повинна сформулювати вимоги до землевласників та землекористувачів у формі обов'язків через визначення їхніх прав та встановлення обмежень щодо їхньої діяльності, а також проводити контроль за виконання цих обов'язків для визначення міри відповідальності чи розміру стимулювання.

Розроблено авторську модель процесу контролю як регулювальної функції адміністрування землекористування, що полягає у непрямому впливові держави на економічні інтереси суб'єктів земельних відносин через поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель (рис. 5).

Такий комплексний підхід є важливим методологічним прийомом у системі еколого-економічного державного адміністрування землекористування. Ключовою ідеєю цього підходу буде контроль як спосіб непрямого регулювального впливу на власників земельних ділянок та землекористувачів,

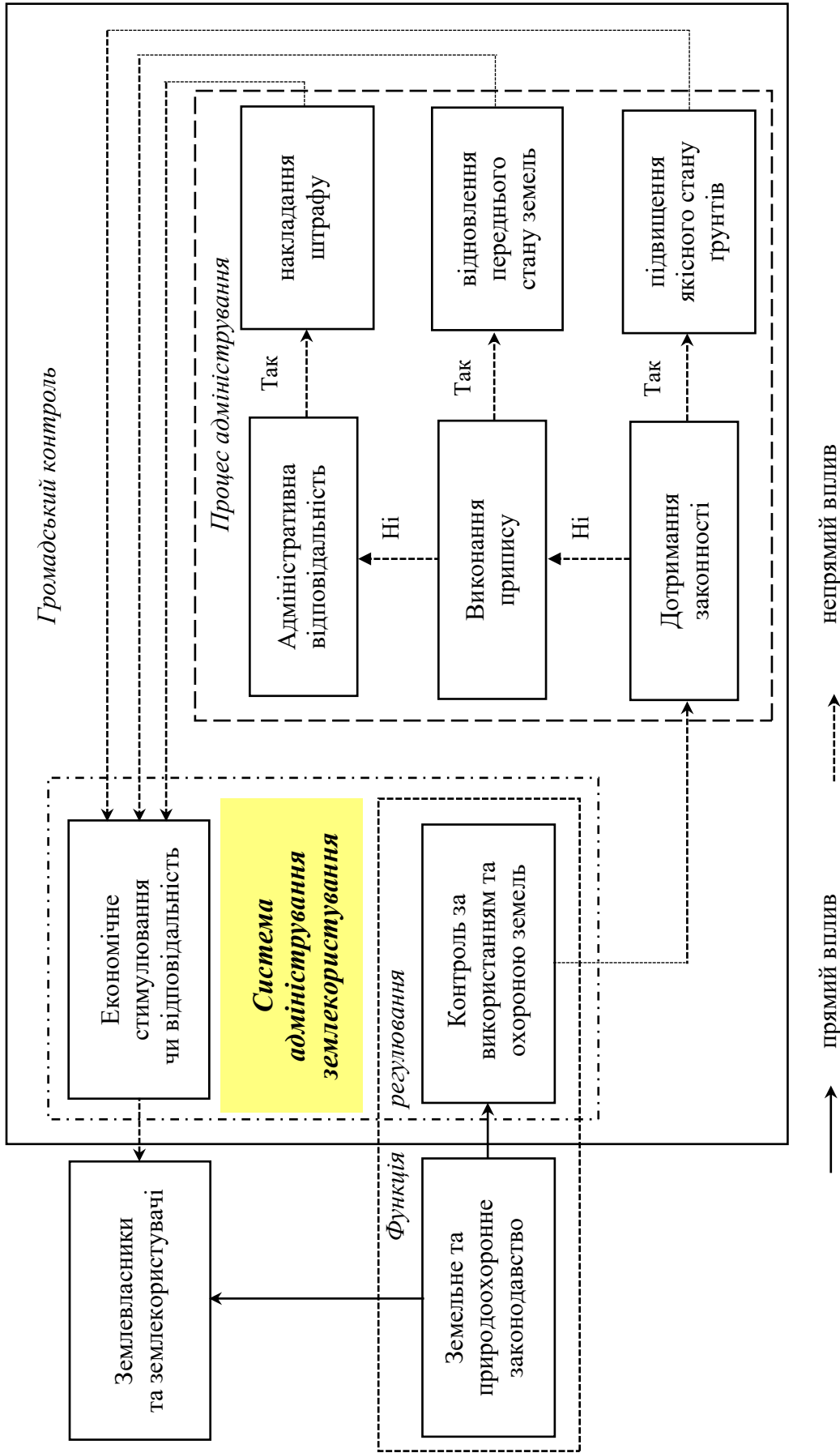

Рис. 5. Модель процесу контролю як регулюючої функції адміністрування землекористування

що пов'язаний з економічним стимулювання землекористування чи фінансовим покаранням за неправомірну господарську діяльність на землі. Розроблена модель матиме регулювальний вплив і на посадових осіб – вищих управлінців системи державного адміністрування землекористування, через системи громадських заходів, які спрямовані на запобігання порушень органами державної влади та органами місцевого самоврядування вимог земельного та природоохоронного законодавства.

Обґрунтовано шляхи розвитку системи земельного адміністрування як основи ефективного управління землекористуванням, для чого запропоновано комплексну модель системи адміністрування землекористування: «від вимірювання до управління» (рис. 6).

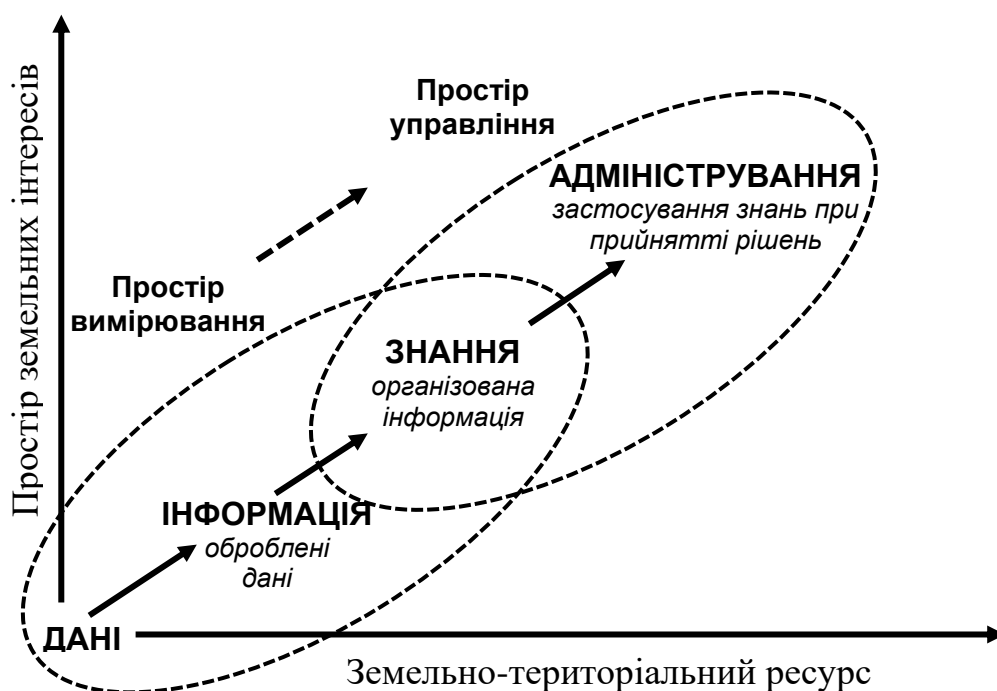

Рис. 6. Комплексна модель системи адміністрування землекористування: «від вимірювання до управління»

Важливою складовою такої моделі повинні стати відповідні простори та ієрархічний зв'язок між даними, отриманими під час вимірів землі, оброблення цих даних та побудови системи відокремлених інформаційних ресурсів (кадастрів та інших інформаційних систем) та подальшу організацію інформаційних потоків про землю та земельні інтереси у геоінформаційні знання для прийняття на основі просторового аналізу ефективних управлінських рішень у сфері адміністрування землекористування.

Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності та якості державних управлінських рішень у сфері землекористування, забезпечить транспарентність різного роду трансакцій з земельними ділянками та знизить корупційні ризики у земельній сфері. А підзвітність дасть змогу посилити відповідальність посадових осіб, які працюють неефективно та приймають неправомірні рішення.

Наголошено, що ефективність системи адміністрування землекористування визначатиметься також її спроможністю надавати електронні адміністративні послуги. Однак такі нововведення жодним чином не впливають на пришвидшення процесу розгляду документів та ухвалення відповідного рішення. Сьогодні існує гостра потреба у скороченні термінів здійснення адміністративних послуг, що надаються Держгеокадастром.

У зв'язку з цим проаналізовано всі адміністративні послуги, які сьогодні надаються Держгеокадастром та його територіальними органами, та зроблено висновок, що значна їх частина має високі транзакційні витрати, що з економічного та технологічного погляду є обґрунтованим.

В першу чергу потребують скорочення терміну надання адміністративні послуги з видачі витягів, довідок та відомостей з державного земельного кадастру, що формуються в автоматизованому режимі та не потребують додаткових затрат часу щодо верифікації інформації. З огляду на це, проведено розрахунок прогнозованих транзакційних витрат з надання Держгеокадастром найбільш затребуваних адміністративних послуг та визначено економічний ефект зниження, враховуючи зменшення їх тривалості (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунок економічного ефекту зниження транзакційних витрат з надання адміністративних послуг Держгеокадастром*

Транзакційні витрати з надання адміністративних послуг	Довідка про осіб, які отримали доступ до інформації про суб'єкта речового права у ДЗК	Довідка, що містить узагальнену інформацію про землю (території)	Викопіювання з кадастрової карти (плану) та іншої картографічної документації
Фактичні			
<i>Тривалість, днів</i>	10	10	10
<i>Вартість, грн</i>	1402,30	1494,94	1448,62
Прогнозовані			
<i>Тривалість, днів</i>	1	1	1
<i>Вартість, грн</i>	140,23	232,87	186,55
Економічний ефект зниження на 1 адмінпослугу, грн	1262,07	1262,07	1262,07
Кількість адмінпослуг наданих за 2016 рік	46987	10652	23943
Сумарний економічний ефект зниження за 2016 рік, тис. грн.	59 300,9	13 443,6	30 217,7
Разом, тис. грн.	102 962,2		

Примітка. *Розраховано автором за даними Держгеокадастру України

З'ясовано, що скорочення термінів надання адмінпослуг у 10 разів дасть змогу знизити транзакційні витрати та забезпечить економічний ефект

зниження для однієї адмінпослуги на рівні **1262,07 грн.** В свою чергу, найбільший економічний ефект зниження трансакційних витрат за 2016 рік належить адмінпослузі з «Надання довідки про осіб, які отримали доступ до інформації про суб'єкта речового права у державному земельному кадастрі» та становить майже **60 млн грн.** Таким чином, запропоноване скорочення термінів надання трьох адміністративних послуг забезпечить сумарний економічний ефект зниження трансакційних витрат на рівні майже **103 млн грн.**

Акцентовано увагу, що розбудова інфраструктури система адміністрування землекористування вимагає створення національної інфраструктури геопросторових даних. Це забезпечить її здатність формувати гепросторові знання про землю та слугувати основою для створення інтегрованого геоінформаційного простору з надання геопросторових послуг. Суть геоінформаційної послуги полягає у наданні геопросторових даних про землекористування (окрему земельну ділянку чи їх сукупність) як геопросторовий об'єкт, що характеризується просторовістю відповідно до визначеного місцезнаходження. Надання геопросторової послуги полягає у формуванні комплексної інформації про землекористування, що означає набори даних про усі об'єкти, які знаходяться над поверхнею землі та під нею, пов'язані із ними правами та обмеженнями, а також зв'язки між ними (рис. 7).

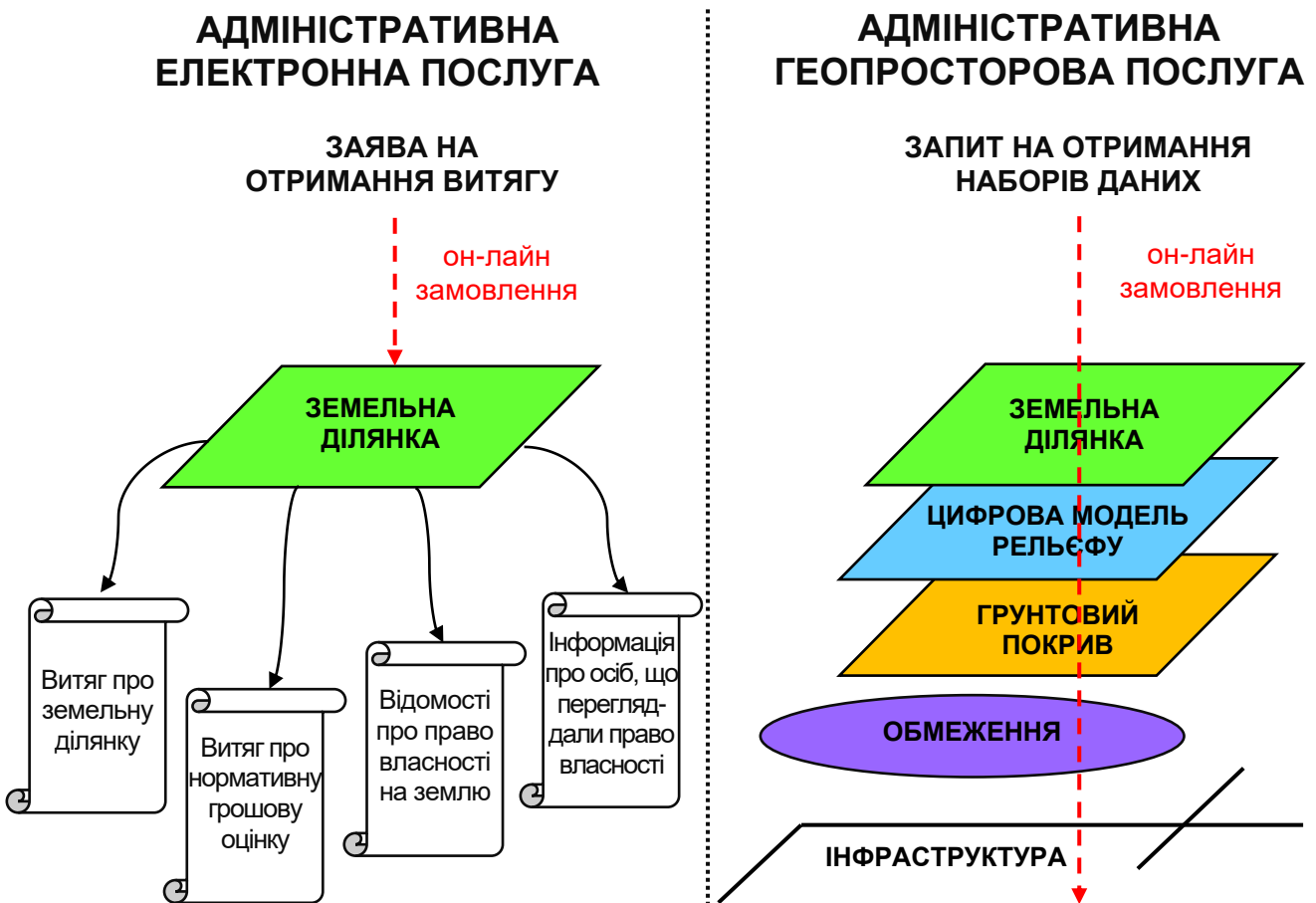

Рис. 7. Специфіка формування електронної та геопросторової адміністративної послуги

Обґрунтовано, що геопросторова послуга повинна також надаватись у вигляді окремих наборів даних про землекористування як геопросторовий об'єкт для усіх зацікавлених осіб на платній чи безоплатній основі. Тобто йдеться не про управління просторовою інформацією, а про управління у просторі. З урахуванням цього запропоновано розширити чинний на сьогодні перелік наборів даних, що надається Держгеокадастром. Це дасть змогу знизити трансакційні витрати з пошуку інформації, зменшити затрати на проведення потрібних видів землевпорядних робіт, а також дасть змогу застосовувати геопросторові знання для прийняття управлінських рішень у просторово-орієнтованому середовищі, що, безперечно, вплине на підвищення їх ефективності та сприятиме гармонійному розвитку нашої держави у напрямі сталого розвитку.

Отже, буде забезпечено розширення концепції е-уряду (e-government), моделі державного управління, яка заснована на використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій для підвищення ефективності та прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею, до е-управління (e-governance) – моделі залучення та участі усіх зацікавлених сторін в управлінні, у якій всю сукупність внутрішніх і зовнішніх зв'язків та процесів підтримують і забезпечують геоінформаційні системи та технології.

У п'ятому розділі **«Стратегічні напрями та пріоритети формування системи інтегрованого управління землекористуванням»** визначено сталий просторовий розвиток як стратегічний напрям формування системи інтегрованого управління землекористуванням, обґрунтовано шляхи розвитку просторового планування землекористування як основи інтегрованого підходу до управління сільськими територіями, викладено наукові підходи та методи формування мультифункціонального землекористування як стратегічного пріоритету розвитку системи інтегрованого управління.

Аргументовано, що управління територіальним землекористуванням належить розглядати у комплексному аспекті, що дає змогу враховувати від самого початку різні просторові умови та очікувані територіальні впливи, інтегруючи такі управлінські підходи (рис. 8): мультисекторальний – взаємодію міжсекторальних політик щодо розроблення просторової земельної політики; мультирівневий – адаптацію місцевих пріоритетів землекористування до рішень, прийнятих на вищому рівні шляхом вертикальної координації між рівнями управління; мультифункціональний – гармонійне поєднання територіально-господарської системи з природно-функціональною цілісністю екосистеми; мультистейкхолдерний – участь громадськості у процесі узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів щодо використання територіального потенціалу.

Це означає, що досягнення сталого просторового розвитку передбачатиме інтеграцію просторів системи управління територіальним землекористуванням шляхом горизонтального узгодження галузевих політик, вертикальної координації рівнів системи управління територіальним землекористуванням, горизонтальної співпраці (кооперації) щодо багатофункціонального

використання територіальних ресурсів, залучення громадськості та неурядових організацій на усіх етапах управлінського процесу.

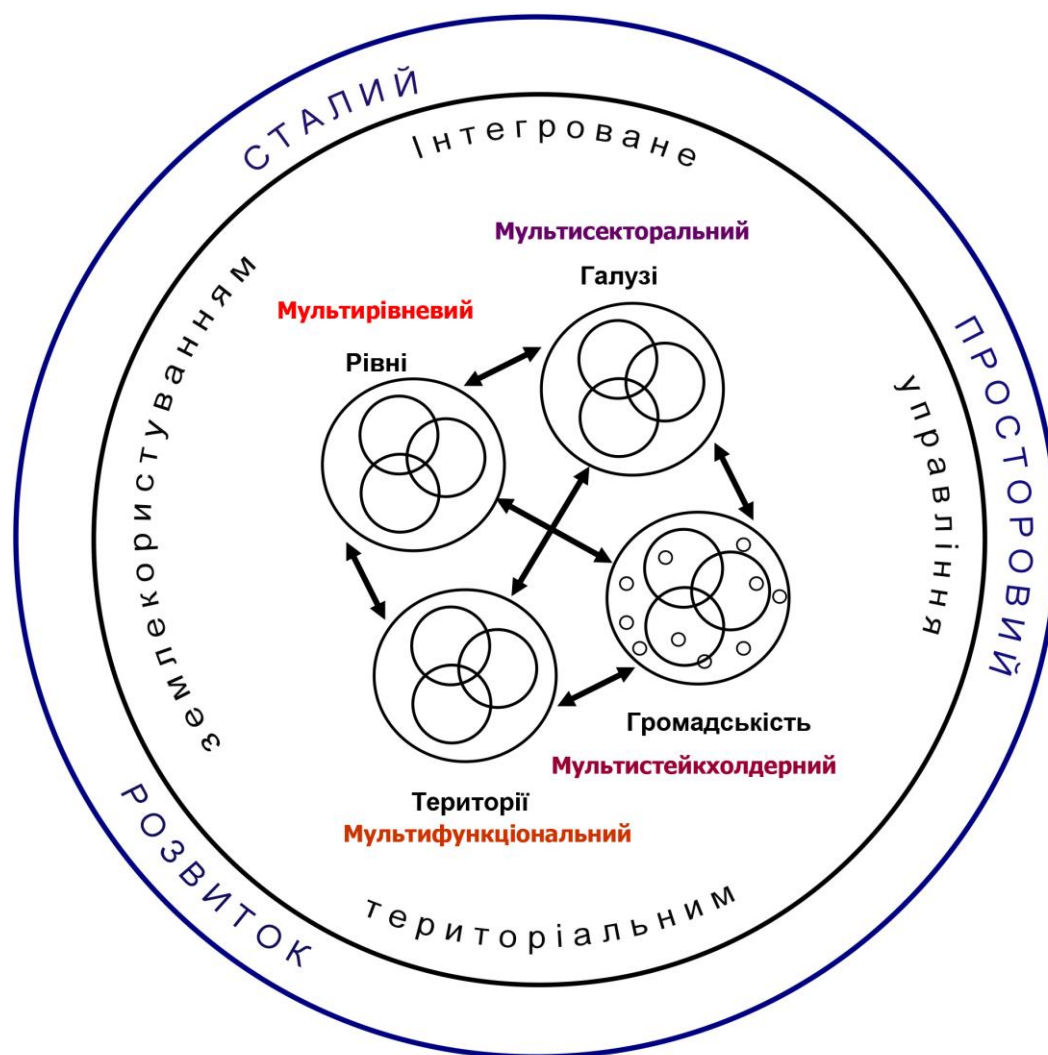

Рис. 8. Логічно-сміслова модель взаємо-функціональної залежності сталого просторового розвитку та інтегрованого управління землекористуванням

Також доведено, що впровадження інтегрованої системи управління землекористуванням вимагає пошуку комплексного рішення щодо використання сукупного капіталу території. Враховуючи це підвищення сукупного капіталу землекористування полягатиме в інтегрованому підході до управління ним, яке здійснюватиметься з врахуванням галузевого, інституційного, просторового та технологічного контексту. З'ясовано, що істотні резерви для підвищення сукупного капіталу землекористування в Україні перебувають у площині формування системи інтегрованого управління територіальним землекористуванням, але не у традиційному її вигляді, а з позицій мультисекторальності, мультирівневості, мультифункціональності та мультистейкхолдеризму. Таким підхід дасть змогу враховувати від самого початку різні просторові умови та очікувані територіальні впливи на капіталізацію землекористування.

Під час дослідження виявлено, що процес інтегрованого планування землекористування сільських територій відрізнятиметься від звичайного процесу планування. Ключові відмінності полягають у мультирівневому, мультисекторальному та мультистейкхолдерному підходах до його формування, що вимагає розвивати зв'язки як у вертикальному, так і у горизонтальному напрямках, а також вибудовувати нові структури для координації секторів. Запропоновано логічно-сміслову схему інтегрованого планування землекористування сільських територій (рис. 9).

Рис. 9. Логічно-смістова схема інтегрованого планування землекористування сільських територій

Обґрунтовано, що використання організаційно-інституційної структури землеустрою під час планування територіального землекористування сільських територій сприятиме підвищенню сукупного капіталу конкретної території. Це доведено шляхом «аналізу напрямів впливу», який здійснює землеустрій на використання та охорону земель адміністративно-територіальних одиниць. Також з'ясовано, що важливим аспектом на користь системи землеустрою як організаційно-інституційної структурної основи для інтегрованого планування землекористування сільських територій є врахування громадських інтересів через інформування, залучення представників громадських організацій та об'єднань громадян до участі в обговоренні, а також врахування інтересів територіальних громад під час його здійснення. Такий підхід дасть змогу мобілізувати людський, соціальний та інтелектуальний капітал для прийняття

ефективних управлінських рішень і підвищити сукупний капітал територіального землекористування.

Отже, мультистейкхолдерне планування землекористування є процесом, заснованим на діалозі між усіма зацікавленими сторонами, що базується на переговорах і пошукові рішення для збалансованої форми землекористування в сільських районах, а також передбачає його спільне ініціювання та контроль за його здійсненням.

Обґрунтовано, що мультифункціональне землекористування досягається за таких умов, коли ступінь впливу землекористування на екосистему відповідає її здатності до саморегуляції та простого відтворення; коли землекористування забезпечує синергетичний ефект досягнення максимальних економічних результатів, створення сприятливого екологічного середовища та поліпшення рівня життя населення на тій чи іншій території; коли повно розкриваються та реалізуються виробнича, трудова, охоронна, екосистемна, просторова та культурна функції землі в просторових межах екосистеми.

З'ясовано, що для досягнення мультифункціонального землекористування вкрай важливим є забезпечення оптимального поєднання видів права власності на землю та інші природні ресурси, що існують в межах земельних ділянок. Адже різними власниками та користувачами наявних територіальних ресурсів можуть реалізовуватись відмінні функції землекористування як у просторі, так і в часі. Тому вкрай важливо досягти синергії функцій через поєднання видів прав на землю, що встановлюють приналежність матеріальних благ землекористування його власникам.

Встановлено, що перехід до мультифункціонального землекористування передбачає застосування відповідних агротехнічних методів у сільському господарстві. З'ясовано, що закордоном комплекс перерахованих вище заходів є складовою концепції сталого менеджменту землекористування, що вважається потрібним для забезпечення сталого розвитку і відіграє ключову роль в узгодженні взаємодоповнюючих, що часто суперечать один одному, цілей виробництва і навколишнього середовища.

Отже, застосування методів сталого менеджменту землекористування буде найважливішим компонентом імплементації мультифункціонального сільськогосподарського землекористування, що підтримує низку екосистемних послуг, від яких залежить сільське господарство.

Доведено, що для досягнення мультифункціонального землекористування вкрай важливо перейти до впровадження прецизійного (точного) землеробства, що полягає у менеджменті продуктивності сільськогосподарського землекористування за допомогою геоінформаційних та комунікаційних технологій. Показано, що точне землеробство може застосовуватися для поліпшення стану сільськогосподарських земель та агроменеджменту в декількох напрямках: агрономічний – врахуванням реальних потреб земельної ділянки в добривах; технічний – зменшення ущільнення ґрунту сільськогосподарською технікою у зв'язку із покращенням планування її використання; екологічний – скорочення негативної дії через дотримання екологічних стандартів та нормативів; економічний – зростання продуктивності

та скорочення витрат на внесення добрив, що підвищує ефективність сільськогосподарського землекористування.

Отже, впровадження мультифункціонального сільськогосподарського землекористування відіграватиме вирішальну роль в досягненні цілей сталого розвитку, які стануть новою системою орієнтирів для його впровадження. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку буде ефективне застосування методів сталого менеджменту землекористування, що дасть змогу здійснювати сільськогосподарське землекористування та управляти ним.

Мультифункціональність повинна бути основою формування політики інтегрованого управління землекористування, адже сприяє одночасному розгляді усіх просторово-релевантних аспектів землекористування, що формуються як на національному, секторальному, регіональному, так і локальному рівнях.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження містить теоретичні, методологічні й практичні узагальнення та рекомендації щодо розв'язання важливої наукової проблеми, пов'язаної з удосконаленням ефективності системи управління землекористування на основі інтегрованого підходу в контексті сталого розвитку.

Зокрема у дисертаційному дослідженні отримано такі результати:

1. Розроблено логічно-сміслову модель істотних ознак інтегрованого управління землекористуванням, яка включає: земельну політику щодо оптимального розподілу земель за категоріями, типами землекористування, цільовим призначенням, формами власності та правами; підсистему регулювання земельних відносин (яка містить блок регулювання економічних, екологічних, соціальних, сільськогосподарських та інших відносин, пов'язаних із володінням і користуванням землею та іншими природними ресурсами); підсистему планування землекористування (блок просторового планування сталого територіального землекористування шляхом узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів усіх зацікавлених стейкхолдерів); підсистему адміністрування землекористування (блок адміністрування використання і охорони земель, обмежень та відповідальності, стимулювання чи покарання за дотримання чи недотримання режиму землекористування, надання адміністративних послуг) та підсистему менеджменту землекористування: (блок організації мультифункціонального землекористування методами сталого менеджменту використання земель).

2. Обґрунтовано, що концепція «governance» (управління) як передумова розвитку інтегрованого управління землекористуванням інтерпретується в зарубіжній практиці як: метод здійснення владних повноважень шляхом менеджменту політичних, економічних та соціальних ресурсів для розвитку держави; в якому суспільство та організації впливають на рішення, що приймаються, залучаються до процесу та контролюють їх; механізми, процеси

та інститути, через які громадяни та громадські об'єднання виражають свої інтереси і узгоджують їх, використовують свої законні права і виконують громадські обов'язки.

3. Обґрунтовано, що сформована модель методологічного процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням передбачає структурно-функціональну підсистему яка виступає в ролі «хребта» системи управління землекористуванням, який еквівалентний багатфункціональній системі управління земельними ресурсами та землекористуванням загалом. Головними частинами другої підсистеми є такі секторальні блоки, для яких розробляється специфічне інституційне середовище, зокрема: землекористування сільського та лісового господарства, де земля є головним засобом виробництва; природоохоронне землекористування, де земля є складовою природного біорозмаїття; містобудівне землекористування, де земля є просторовим базисом. Головними частинами третьої підсистеми є такі функціональні блоки, які в системі управління функціонують у своєму інституційному середовищі і виконують роль механізмів та інструментів управління, зокрема: збору, систематизації та передачі інформації про земельні та інші природні ресурси, нерухоме майно; планування розвитку землекористування та землеустрою; гарантії прав власності на землю та інші природні ресурси, нерухоме майно; економіки землекористування (вигод від ефективної системи управління); землеустрій, землевпорядкування, охорона земельних та інших природних ресурсів; підтримка оподаткування землі й нерухомого майна, скорочення кількості земельних спорів, сприяння земельній реформі.

4. Обґрунтовано, що найважливішими чинниками формування інтегрованого управління землекористуванням є ключові напрями розвитку теорії «governance», серед яких можна виокремити концепт «ефективного управління», як потрібну умову для забезпечення сталого економічного, соціального, культурного та екологічного розвитку, подолання проблеми бідності та продовольчої безпеки, корупції й гендерної нерівності; «територіального управління» як основи впровадження спільно розроблених стратегій, децентралізації й інших форм реструктуризації функцій з територіального розвитку на регіональному та місцевому рівнях, вертикальної інституційної кооперації відповідно до принципів субсидіарності та взаємодопомоги; горизонтальної інституційної кооперації, залучення громадськості та неурядових організацій, сприяння забезпеченню спільній відповідальності з боку громадянського суспільства; «е-управління» як реалізації принципового підвищення ефективності управлінських процесів у державі та послуг, які надаються громадянам і бізнесу, налагодження взаємодії органів державної влади між собою у сфері надання послуг, підвищення ефективності використання органами державної влади ресурсів (людських, матеріальних, фінансових, інформаційних), зменшення рівня корупції завдяки унеможливленню прямого контакту представників влади з громадянами та підприємцями, забезпеченню реальної участі громадян у суспільному житті держави; «мультирівневого управління» як спільної відповідальності та

скоординованості дій різних учасників процесу щодо розроблення, реалізації, моніторингу та оцінки політики, що передбачає як вертикальну інтеграцію рівнів управління, так і горизонтальну, що стосується секторальних політик.

5. Обґрунтовано, що досягнення сталого розвитку потрібно розглядати як обов'язковий, логічно неминучий етап вдосконалення методів управління ресурсами в середовищі, де існує підвищений попит на них, що вимагає переорієнтації інституційних та управлінських процесів задля його досягнення. Їх основою є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дають змогу швидко моделювати різні варіанти напрямів розвитку землекористування, з потрібною точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найоптимальніший з них. Визначено, що в зарубіжній практиці до пріоритетних напрямів віднесено покращення стану навколишнього середовища та сільських територій шляхом підтримки управління (менеджменту) земельними ресурсами на місцевому рівні, що в Україні відсутнє.

6. Обґрунтовано, що для оцінки ефективності системи управління землекористуванням потрібно її здійснювати за напрямками: юридичні та інституційні засади системи землекористування; планування землекористування, менеджменту та оподаткування; менеджмент землекористування державної власності; надання державою інформації про землю; розв'язання спорів та урегулювання конфліктів; набуття земельних прав. Оцінка повинна здійснюватися із застосуванням інтегрального індексу ефективності управління землекористування, який для України сягає 0,623 та характеризується як середній рівень ефективності управління землекористуванням. У порівнянні з Республікою Молдова (0,712) та Республікою Грузія (0,863) він є нижчий.

7. Обґрунтовано, що модель сутності еколого-економічного адміністрування полягає у реалізації функцій: юридичної, яка забезпечує взаємозв'язок з ринковою економікою через створення правових, економічних та організаційних умов розвитку ринку земель та його інфраструктури, спрямованих на забезпечення гарантованого Конституцією України права власності на землю громадян, юридичних осіб та держави, ефективного і раціонального використання земель; регуляторної, яка полягає в тому, що теорія адміністрування землекористування тісно пов'язана з теорією сталого розвитку, а саме з досягненням сталого землекористування через стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій, особливо у сфері сільськогосподарського землекористування; фіскальної, яка реалізується в екосистемних послугах; управління інформацією, яка є ключовою ланкою всієї системи адміністрування землекористування та забезпечує функціонування всіх трьох перерахованих вище функцій.

Порівняльний аналіз якості системи адміністрування землекористування серед країн світу показує, що Україна станом на 2017 розрахунковий рік посідає 76 місце із 186 країн, що є вкрай низьким результатом. За індексом якості адміністрування землекористування Україна має один з найгірших показників серед країн-сусідів (15,5 бала).

8. Розроблено модель інституціоналізації системи державного адміністрування землекористування, яка містить такі соціально-правові блоки норм і правил: адміністрування режиму (*формування обов'язків*) землекористування, адміністрування встановлення обмежень у використанні земель (*введення додаткових обов'язків*) та контроль виконання обов'язків землекористувачами щодо використання земель та інших природних ресурсів. Для здійснення системного контролю виконання обов'язків землекористувачами щодо використання земель та інших природних ресурсів запропоновано методи контролю адміністрування землекористування, зокрема: нагляд (контроль), моніторинг, експертиза, інвентаризація, паспортизація та модель процесу контролю як регулювальної функції адміністрування землекористування.

9. Доведено, що розбудова інфраструктури адміністрування землекористування вимагає створення національної інфраструктури геопросторових даних для забезпечення її здатності формувати геопросторові знання про землю, а також слугувати основою для створення інтегрованого геоінформаційного простору для надання геопросторових послуг. Такий підхід дасть змогу знизити трансакційні витрати з пошуку інформації та підвищити ефективність прийняття управлінських рішень у режимі реального часу. Обґрунтовано, що ефективність системи адміністрування землекористування визначається її спроможністю надання адміністративних послуг як у паперовому, так і в електронному форматах. Сукупний економічний ефект зниження трансакційних витрат з надання найбільш затребуваних адміністративних послуг Держгеокадастром сягає **103 млн грн**.

10. Обґрунтовано, що досягнення сталого просторового розвитку передбачатиме інтеграцію таких просторів системи управління територіальним землекористуванням: горизонтальне узгодження галузевих політик; вертикальна координація рівнів системи інтегрованого управління територіальним землекористуванням; горизонтальна співпраця (кооперація) щодо багатofункціонального використання територіальних ресурсів; залучення громадськості та неурядових організацій на усіх етапах управлінського процесу. Розроблено логічно-сміслову модель взаємофункціональної залежності сталого просторового розвитку та інтегрованого управління землекористуванням. Інтегрована система управління землекористуванням обумовлює пошук комплексного рішення щодо використання сукупного капіталу території. Враховуючи це підвищення сукупного капіталу землекористування вимагає інтегрованого підходу щодо територіального управління ним. Воно повинно здійснюватись із врахуванням галузевого, інституційного, просторового та технологічного контексту.

11. Доведено, що інтеграція обумовлює такі основні підходи до управління: мультисекторальний (взаємодію міжсекторальних політик щодо розроблення просторової земельної політики); мультирівневий (адаптацію місцевих пріоритетів землекористування до рішень, прийнятих на вищому рівні шляхом вертикальної координації між рівнями управління); мультифункціональний (гармонійне поєднання територіально-господарської

системи з природно-функціональною цілісністю екосистеми); мультистейкхолдерний (участь громадськості у процесі узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів щодо використання територіального потенціалу).

12. Розроблено логічно-сміслову модель інтегрованої системи управління землекористуванням в Україні, що включає такі структурні елементи як земельна політика, що полягає в оптимальному розподілі земель за категоріями, типами землекористування, цільовим призначенням, дозволеним використанням, формами власності та правами, земельне законодавство як систему нормативних актів, що регулює суспільні земельні відносини, зумовлені особливими специфічними властивостями землі як об'єкта земельного права, адміністрування землекористування, що полягає у формуванні земельних ділянок та прав на них, надання адміністративних послуг, контролю за дотримання господарюючими суб'єктами вимог земельного законодавства, а також менеджменту землекористування, що здійснюватиметься винятково економічними суб'єктами та передбачає застосування комплексу заходів та запровадження сталих методів менеджменту в процесі сільськогосподарського землекористування.

13. Встановлено, що застосування інтегрованого підходу до розвитку сільських територій полягає у комплексному плануванні використання земель усієї територіальної громади на основі ринково-орієнтованої землевпорядної документації та плану її соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано напрями впливу землеустрою щодо використання та охорони земель на сукупний капітал територіального землекористування. Важливим аспектом на користь землеустрою як організаційно-інституційної структурної основи для інтегрованого планування землекористування сільських територій є врахування громадських інтересів через інформування, залучення представників громадських організацій та об'єднань громадян до участі в обговоренні, а також врахування інтересів територіальних громад при його здійсненні.

14. Обґрунтовано, що ключовим елементом, який має визначальний вплив на формування мультифункціонального ландшафту та ведення мультифункціонального сільського господарства, є землекористування, а саме тип, вид, форма і порядок використання земель на певній території. Врівноваження взаємозв'язку між функціями екосистеми та антропогенним впливом на неї в процесі присвоєння природніх благ є ключовим аспектом мультифункціональності. Відповідно сутність мультифункціонального підходу полягає в тому, що всі потреби людини розглядаються через пряме та непряме споживання екосистемних послуг, які природні екосистеми надають через свої функції в процесі землекористування. Обґрунтовано, важливість досягнення синергії функцій через поєднання видів прав на землю, які встановлюють приналежність матеріальних благ землекористування його власникам та технологій і режиму землекористування через обмеження (обтяження).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Курильців Р. М. Інтегроване управління землекористуванням: теорія, методологія, практика: [монографія]. – Л.: Сполом, 2016. 512 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Курильців Р. М. Роль земельного кадастру в формуванні національної інфраструктури геопросторових даних // Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. 2009. Вип. 51. С. 127–130.

3. Курильців Р. М. Земельний кадастр як основа формування ефективної системи управління земельними ресурсами в контексті сталого розвитку // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2010. Вип. 9/1. С. 136–139.

4. Курильців Р. М. Сутність та зміст інтегрованого управління землекористуванням // Землевпорядний вісник. 2012. № 4. С. 32–35.

5. Курильців Р. М. Понятійний апарат управління землекористуванням у європейському контексті // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2012. Вип. 22.4. С. 231–236.

6. Курильців Р. М. Роль землеустрою в умовах трансформації земельних відносин // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2012. № 19 (2). С. 116–121.

7. Курильців Р. М. Формування та управління екологічно безпечним використанням земель // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2012. Вип. 4. С. 157–160.

8. Курильців Р. М. Формування системи механізмів управління земельними ресурсами в сучасних умовах // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2012. № 6. С. 52–57.

9. Курильців Р. М. Громадське управління у вирішенні екологічних проблем землекористування // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2012. № 1. С. 88–90.

10. Курильців Р. М. Формування системи земельного адміністрування в Україні // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2012. Вип. 22.12. С. 277–282.

11. Курильців Р. М. Концепція «governance» як основа нової парадигми управління землекористуванням // Землевпорядний вісник. 2013. № 5. С. 17–20.

12. Курильців Р. М. Планування землекористування як головна складова інтегрованого його управління // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 1/2. С. 13–26.

13. Третяк А. М., **Курильців Р. М.**, Третяк Н. А. Концептуальні засади розвитку в Україні сучасної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами // Землевпорядний вісник. 2013. № 9. С. 25–28. *(Здобувач обґрунтував необхідність побудови комплексної багатофункціональної системи управління землекористуванням).*

14. Курильців Р. М. Інтегроване управління сукупним капіталом землекористування як основа сталого територіального розвитку / // Землевпорядний вісник. 2014. № 1. С. 11–14.

15. Третяк А. М., **Курильців Р. М.**, Третяк Н. А. Управління земельними ресурсами і земельний кадастр: взаємозалежність і ефективність // Землевпорядний вісник. 2014. № 10. С. 34–38. *(Здобувач обґрунтував умови та шляхи побудови ефективної системи адміністрування землекористування).*

16. Курильців Р. М. Поняття та сутність мультифункціонального землекористування як парадигми політики інтегрованого управління землекористуванням // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 1/2. С. 4–10.

17. **Курильців Р. М.**, Ковалишин О. Ф., Третяк Н. А. Сутність управління сільськогосподарським землекористуванням через призму прав власності на землю: економіко-правові аспекти // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 3–4. С. 27–31. *(Здобувач проаналізував набір прав власності на землю через призму приналежності земельних благ).*

18. Курильців Р. М. Формування державної земельної політики в контексті сталого розвитку України // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2015. № 22 (2). С. 44–48.

19. Курильців Р. М. Мультифункціональне землекористування як напрям досягнення сталого землекористування // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 2–3. С. 101–107.

20. Курильців Р. М. Концепція мультифункціонального землекористування як стратегічний напрям розвитку системи інтегрованого управління // Землевпорядний вісник. 2015. № 8. С. 32–36.

21. Курильців Р. М. Формування інформаційно-знаннєвої моделі системи адміністрування землекористування // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2016. № 23 (2). С. 14–19.

22. Курильців Р. М. Формування комплексного підходу до адміністрування землекористування в Україні // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. № 20 (2). С. 128–132.

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних:**

23. Hernik J. M., **Kuryltsiv R.**, Nawieśniak M. Assessment of European Union policy for rural land use development in Poland and Ukraine // Актуальні проблеми економіки. 2014. № 8. С. 50–55. *(Здобувач дослідив особливості політики ЄС щодо розвитку землекористування сільських територій в Україні).*

24. Курильців Р. М. Становлення теорії адміністрування землекористування в Україні // Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2016. № 3 (18). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_3_14.

25. Курильців Р. М. Методи формування мультифункціонального сільськогосподарського землекористування // Збалансоване природо-користування. 2016. № 3. С. 164–169.

26. Курильців Р. М. Розвиток системи земельного адміністрування як основи ефективного управління землекористуванням // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Серія економічна. 2016. Вип. 26.6. С. 168–175.

27. Курильців Р. М. Інституціоналізація системи державного адміністрування землекористування // Економіка та суспільство. 2016. № 5. Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/51.pdf.

28. Курильців Р. М. Сталий просторовий розвиток як стратегічний напрям формування системи інтегрованого управління землекористуванням // Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка». 2016. Т. 21. Вип. 9 (51). С. 103–107.

29. Курильців Р. М. Концептуальні засади формування системи адміністрування землекористування в Україні // Економічний вісник Національного гірничого університету. 2016. № 3. С. 154–161.

30. Курильців Р. М. Інтегральна оцінка ефективності управління землекористуванням в Україні, Грузії та Молдові // Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2016. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_4_7.

31. Курильців Р. М. Просторове планування землекористування як основа інтегрованого управління сільськими територіями // Економічний вісник Національного гірничого університету. 2016. № 4. С. 105–112.

32. Курильців Р. М. Трансакційні витрати на реєстрацію прав на землю як критерій оцінки ефективності управління землекористування // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 6. С. 62–67.

33. Курильців Р. М. Оцінка якості системи адміністрування землекористування в Україні // Економіка та суспільство. 2016. № 7. Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/104.pdf.

Статті у наукових виданнях інших держав:

34. Kuryltsiv R. Towards good land governance in Ukraine // Acta Agraria Debreceniensis. 2012. Vol. 49. P. 37–39.

35. Gawroński K., **Kuryltsiv R.**, Hernik J. Racjonalne użytkowanie oraz ochrona gruntów rolnych w Polsce i na Ukrainie // Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich. 2013. Vol. 3/III. P. 17–30. *(Здобувач обґрунтував організаційно-правові заходи раціонального використання та охорони земель в Україні).*

36. Курильців Р. М. Исследование понятийного аппарата управления землепользованием: зарубежный аспект // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. 2014. № 2. С. 78–82.

37. Kuryltsiv R., Hernik J. Land use administration in Ukraine: restrictions and zoning regulations // Acta Scientiarum. Polonorum, Formatio Circumiectus. 2014. Vol. 13 (2). P. 51–58. *(Здобувач обґрунтував формування системи адміністрування землекористування як основи регламентування використання земель).*

Статті в інших наукових виданнях:

38. Курильців Р. М. Моніторинг земель в системі управління земельними ресурсами // Механізми управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. Л.: НВФ «Українські технології», 2010. С. 37–38.

39. Другак В. М., **Курильців Р. М.**, Третяк Н. А. Нова парадигма управління землекористуванням та земельними ресурсами в умовах нових земельних відносин // Земельне право України: теорія та практика. 2012. № 2. С. 12–18. *(Здобувач обґрунтував термінологічні складові нової парадигми управління землекористуванням).*

Тези наукових доповідей:

40. Курильців Р. М. Формування системи еколого-економічного управління земельними ресурсами // Екологічні проблеми сільськогосподарського виробництва: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених, м. Яремче, 21–24 червня 2011 року: тези доповіді. К., 2011. С. 111–112.

41. Курильців Р. М. Корупція в системі управління землекористуванням / // Сучасні моделі, концепції і стратегії інноваційного розвитку країн світу та України: економіка, фінанси, право, системний аналіз: Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, м. Київ, 23 березня 2012 року: тези доповіді. К., 2012. С. 448–451.

42. Курильців Р. М. Стандартизація та нормування у галузі охорони земель як складова сталого землекористування // Економічні проблеми сталого розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Суми, 3–5 квітня 2012 року: тези доповіді. Суми, 2012. Т. 1. С. 91–93.

43. Курильців Р. М. Формування ринкових земельних відносин // Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 4–5 квітня 2012 року: тези доповіді. Х., 2012. С. 135–139.

44. Курильців Р. М. Захист земель від деградації як основа досягнення сталого землекористування // Екологічний менеджмент у загальній системі управління: Всеукраїнська наукова конференція, м. Суми, 18–19 квітня 2012 року: тези доповіді. Суми, 2012. С. 100–103.

45. Курильців Р. М. Шляхи подолання негативних явищ у використанні земель // «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні: Міжнародна конференція, м. Київ, 24–25 квітня 2012 року: тези доповіді. К., 2012. Т. 1. С. 291–294.

46. Курильців Р. М. Громадське управління у вирішенні екологічних проблем землекористування // Рекультивация складних екосистем у новому тисячолітті: ноосферний аспект: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 29–30 травня 2012 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2012. С. 273–275.

47. Курильців Р. М. Класифікація ризиків землекористування // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України: Міжнародна

науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 31 травня – 2 червня 2012 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2012. Т. 1. С. 93–94.

48. Kuryltsiv R. M. Ukraine on the way of establishment of agricultural land market // Україна – Болгарія – Європейський Союз: сучасне становище і перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Херсон-Варна, 13–19 вересня 2012 року: тези доповіді. Херсон, 2012. Т. 1. С. 8–10.

49. Курильців Р. М. У напрямку побудови ефективної системи управління землекористуванням // Економіка і управління в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Донецьк, 30 січня 2013 року: тези доповіді. Донецьк, 2013. Т. 2. С. 197–200.

50. Курильців Р. М. Концепція «Governance» як основа зміни парадигми управління землекористуванням // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, м. Тернопіль, 21–23 лютого 2013 року: тези доповіді. Тернопіль, 2013. Ч. 1. С. 217–219.

51. Курильців Р. М. Формування соціально-орієнтованої земельної політики // Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 13 березня 2013 року: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 196–198.

52. Курильців Р. М. Принципи ефективного управління землекористуванням // Економічний ріст в умовах державно-приватного партнерства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 15–16 березня 2013 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2013. С. 178–179.

53. Курильців Р. М. Земельна політика Франції // Стратегія збалансованого розвитку агроєкосистем України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 28 березня 2013 року: тези доповіді. К., 2013. С. 91–92.

54. Курильців Р. М. Мультифункціональне землекористування як основа сталого розвитку сільських територій // Шляхи підвищення економічної ефективності в умовах реформ: досвід розвинутих та перехідних економік: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернігів, 12 квітня 2013 року: тези доповіді. Чернігів, 2013. С. 20–21.

55. Курильців Р. М. Сталий розвиток – пріоритет державної земельної політики // Управління земельними ресурсами в контексті сталого розвитку територій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 24–26 вересня 2013 року: тези доповіді. Х., 2013. С. 123–125.

56. Курильців Р. М. Методи державного адміністрування землекористування в Україні // Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку аграрного виробництва: Міжнародна науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 24–25 квітня 2014 року: тези доповіді. Х., 2014. С. 94–97.

57. Курильців Р. М. Мультифункціональне землекористування як напрям державної земельної політики // Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 16–17 травня 2014 року: тези доповіді. Ужгород, 2014. С. 193–195.

58. Курильців Р. М. Механізми та інструменти системи інтегрованого управління землекористуванням // Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 2 жовтня 2014 року: тези доповіді. Х., 2014. С. 229–231.

59. Курильців Р. М. Мультифункціональність як основа розвитку сталого сільськогосподарського землекористування // Європейські стандарти економічного розвитку, оцінки, землеустрою та кадастру : шляхи їх реалізації в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 26–27 березня 2015 року: тези доповіді. Х., 2015. С. 94–97.

60. Курильців Р. М. Мультифункціональний підхід формування політики інтегрованого управління землекористування // Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві: матеріали. Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 1–3 липня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 98–101.

61. Курильців Р. М. Становлення та розвиток теорії адміністрування землекористування // Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади: стан, проблеми та перспективи їх вирішення: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 березня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 38–41.

62. Курильців Р. М. Функції та принципи системи адміністрування землекористування // Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: локальний рівень: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27 квітня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 114–117.

63. Курильців Р. М. Роль національної інфраструктури просторових даних в дієздатності системи адміністрування землекористування // Економічний механізм управління інноваціями: методологія, теорія, практика: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16–17 вересня 2016 року: тези доповіді. Львів, 2016. С. 138–140.

64. Курильців Р. М. Геопросторові знання як основа розбудови ефективної системи адміністрування землекористування // Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро, 16–17 вересня 2016 року: тези доповіді. Дніпро, 2016. С. 139–141.

65. Курильців Р. М. Сталий менеджмент використання земель як основа імплементації мультифункціонального сільськогосподарського землекористування // Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 20–21 жовтня 2016 року: тези доповіді. Ніжин, 2016. С. 49–51.

АНОТАЦІЯ

Курильців Р. М. Інтегроване управління землекористуванням в контексті сталого розвитку: теорія, методологія, практика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017.

У дисертаційній роботі проведено системне дослідження з розв'язання наукової проблеми, пов'язаної з удосконаленням ефективності функціонування системи управління землекористування на основі інтегрованого підходу в контексті сталого розвитку.

Розкрито теоретичну суть поняття інтегрованого управління землекористуванням із системних позицій забезпечення ефективного еколого-орієнтованого та соціально-економічного розвитку сільського простору. Сформовано теоретико-методологічні засади інтегрованого управління землекористування з використанням підходів концепції «governance» із визначенням цільових орієнтирів її складових. Розроблено пропозиції щодо методологічного процесу формування системи інтегрованого управління землекористуванням з урахуванням національних особливостей.

Сформовано алгоритм визначення інтегрального індексу ефективності управління землекористуванням. Здійснено оцінку транзакційних витрат на реєстрацію прав на землю як критерію оцінки ефективності управління землекористуванням. Запропоновано методологічні підходи формування моделі суті еколого-економічного адміністрування як складової інтегрованого управління землекористуванням. Обґрунтовано інституційні складові системи еколого-економічного адміністрування землекористування в умовах нових земельних відносин. Розроблено інфраструктуру системи адміністрування землекористуванням в рамках інформаційно-знаннєвої моделі управління. Доведено, що її розбудова вимагає створення національної інфраструктури геопросторових даних для забезпечення її здатності формувати геопросторові знання про землю, а також слугувати основою для створення інтегрованого геоінформаційного простору для надання геопросторових послуг.

Розроблено структурну модель взаємофункціональної залежності сталого просторового розвитку та інтегрованого управління землекористуванням. Сформовано систему інтегрованого планування землекористування сільських територій, що передбачає взаємоузгоджений розподіл територіального капіталу за секторами економіки та стале використання капіталу конкретної території. Обґрунтовано методологічні підходи до формування мультифункціонального землекористування як передумови досягнення сталого територіального розвитку.

Ключові слова: інтегроване управління, землекористування, земельна політика, адміністрування землекористування, просторове планування, територіальний капітал.

АННОТАЦИЯ

Курильцев Р. М. Интегрированное управление землепользованием в контексте устойчивого развития: теория, методология, практика. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.06 «Экономика природопользования и охраны окружающей среды». – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2017.

В диссертационной работе проведено системное исследование по решению научной проблемы, связанной с совершенствованием эффективности функционирования системы управления землепользованием на основе интегрированного подхода в контексте устойчивого развития.

Раскрыто теоретическую сущность понятия интегрированного управления землепользованием с системных позиций обеспечения эффективного эколого-ориентированного и социально-экономического развития сельского пространства. Сформированы теоретико-методологические основы интегрированного управления землепользованием с использованием подходов концепции «governance» с определением целевых ориентиров ее составляющих. Разработаны предложения к методологическому процессу формирования системы интегрированного управления землепользованием с учетом национальных особенностей.

Сформирован алгоритм определения интегрального индекса эффективности управления землепользованием. Осуществлена оценка трансакционных издержек на регистрацию прав на землю в качестве критерия оценки эффективности управления землепользованием. Предложены методологические подходы формирования модели сущности эколого-экономического администрирования как составляющей интегрированного управления землепользованием, что состоит в реализации функций: юридической, которая обеспечивает взаимосвязь с рыночной экономикой через создание правовых, экономических и организационных условий развития рынка земель и его инфраструктуры; регуляторной, которая заключается в достижении устойчивого землепользования через стимулирование внедрения экологически безопасных технологий, особенно в сфере сельскохозяйственного землепользования; фискальной, которая реализуется в экосистемных услугах; управление информацией, которая является ключевым звеном всей системы администрирования землепользования и обеспечивает функционирование всех функций.

Обосновано институциональные составляющие системы эколого-экономического администрирования землепользования в условиях новых земельных отношений, к которым относятся такие социально-правовые блоки норм и правил как администрирование режима землепользования, администрирование установления ограничений в использовании земель и контроль выполнения обязанностей землепользователями относительно использования земель и других природных ресурсов. Обосновано, что

эффективность системы администрирования землепользования определяется ее способностью предоставления административных услуг как в бумажном, так и в электронном форматах. Разработана инфраструктура системы администрирования землепользованием в рамках информационно-знаниевой модели управления, что требует создания национальной инфраструктуры геопросторовых данных для обеспечения ее способности формировать геопространственные знания о земле, а также служить основой для создания интегрированного геоинформационного пространства для предоставления геопространственных услуг.

Предложена структурная модель взаимно-функциональной зависимости устойчивого пространственного развития и интегрированного управления землепользованием. Доказано, что интеграция обуславливает такие основные подходы к управлению как мультисекторальный, мультиуровневый, мультифункциональный и мультистейкхолдерный.

Сформирована система интегрированного планирования землепользования сельских территорий предусматривает взаимосогласованный распределение территориального капитала по секторам экономики и устойчивое использование капитала конкретной территории. Обосновано важность землеустройства как организационно-институциональной структурной основы для интегрированного планирования землепользования сельских территорий относительно повышения совокупного капитала территориального землепользования. Важным аспектом в пользу землеустройства является учет общественных интересов и привлечение представителей общественных организаций и объединений граждан к его проведению.

Обосновано, что ключевым элементом, который имеет определяющее влияние на формирование мультифункционального ландшафта и ведения мультифункционального сельского хозяйства, является землепользование. Предложены методологические подходы к формированию мультифункционального землепользования как предпосылки достижения устойчивого территориального развития.

Ключевые слова: интегрированное управление землепользования, земельная политика, администрирование землепользования, пространственное планирование, территориальный капитал.

ANNOTATION

Kuryltsiv R. M. Integrated land governance in the context of sustainable development: theory, methodology, practice. – The Manuscript.

Thesis on competition of a scientific degree of the Doctor of Economic Sciences on the specialty 08.00.06 Economics of Nature Use and Environment Protection. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis conducted systematic research to address scientific issues related to improving the efficiency of land governance system based on an integrated approach in the context of sustainable development.

The theoretical essence of the concept of integrated land governance system approach to ensure effective and ecologically-oriented social and economic development of the rural area. Formed theoretical and methodological principles of integrated land governance approach, using the concept of «governance» specifying targets its constituents. The proposals concerning methodological process of formation of integrated land governance, taking into account national circumstances.

Formed algorithm to determine the integral index of governance efficiency of land use. The estimation of transaction costs for the registration of land rights as a criterion for evaluating the efficacy of land governance. Methodological approaches to formation of model of nature ecological and economic management as part of integrated land governance. To prove institutional components of ecological and economic systems of land administration in terms of new land relations. Developed infrastructure of land administration system within the information and knowledge management model. It requires a national infrastructure of geospatial data to ensure its ability to generate geospatial knowledge about land, and serve as a basis for creating integrated geo-information space to provide geospatial services.

The structural-functional model of mutual dependence of sustainable spatial development and integrated land governance is developed. The system of integrated land use planning in rural areas, providing coordinated territorial capital distribution by sector and sustainable use of specific territorial capital. It is grounded methodological approaches to the formation of multifunctional land use as a prerequisite for achieving sustainable territorial development.

Key words: integrated governance, land policy, land administration, spatial planning, territorial capital.

Підписано до друку 26.06.19
Ум. друк. арк. 3,9
Наклад 100 прим.

Формат 60x84\16
Обл.-вид.арк. 3,9
Зам. № ; 37:

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041
тел.: 527-81-55

